

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ ve AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARI “AHLAK” ÖĞRENME ALANLARININ İNCELENMESİ

Eyup ŞİMŞEK (*)

ÖZ

Öğretim programlarının uygulanmasında önemli bir yere sahip olan ders kitapları, öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılabilen ortak kaynaklardır. Öğrenme-öğretme sürecinin temel materyallerinden olan ders kitaplarının, gerekli ve yeterli niteliklere sahip olması, ilgili alandaki kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlaması beklenir. Bu bağlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının incelenmesi, öğrenme alanlarıyla ilgili değerlendirmelerinin yapılması önemlidir. Bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim 4.-8. sınıflarda ders kitabı olarak okutulması uygun görülen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarının içerik analiziyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada “Ahlak” öğrenme alanları; içerik, öğrenilebilirlik, temel kaynaklar ve okuma metinleri alt başlıkları altında nitel bir yöntemle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Ders Kitapları, Ahlak Öğrenme Alanı, İçerik Analizi.

ABSTRACT

An Examination of “Morality” Learning Fields of Religious Culture and Ethics Course Textbooks at Primary School Level

Textbooks, which have an important role in the implementation of education programs, are among the common resources that can be used by both teachers and students. Textbooks, which are the most basic materials for the teaching-learning process, are required to have adequate qualifications and expected to contribute to the realization of the gains in the appropriate field. In this context, the examination of Religious Culture and Ethics Course Books at Primary School Level is important for the assessments related to the learning fields. In this study, the “morality” learning fields of Religious Culture and Ethics Textbooks at Primary School Level, which are approved of being taught as textbooks in 4th-8th grades

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. (eyupsimsek@atauni.edu.tr)

by the Ministry of National Education were aimed to be evaluated by using the technique of content analysis. The "morality" learning fields were examined in a qualitative way under the topics of content, learnability, basic resources, and reading texts.

Keywords: Primary School, Religious Culture and Ethics Course, Course Books, Morality Learning Fields, Content Analysis.

Giriş

Bilim, teknoloji ve eğitim gibi değişik alanlardaki gelişmelere ayak uydurmak, geleceğin bireylerini yetiştirmek ve eğitimde kaliteyi artırmak için, zaman zaman eğitim sistemleri gözden geçirilmekte ve değişiklikler yapılmaktadır. Ülkemizde de eğitim alanında bir takım değişikliklere gidilmiş ve yapılandırmacı eğitim anlayışı benimsenmiştir.

Yapılandırmacılık; oluşturmacı, bütünleştirici, kurmacı anlayış, yapılandırıcı öğrenme, yapılandırmacı öğrenme, oluşumcu yaklaşım vb. kavramlarla ifade edilmektedir. Yapılandırmacı öğrenme kuramı, bilgiyi aktarma ve başkasının aktardığı bilgiyi kaydetme yerine, bilgiyi yapılandırarak elde etmeyi vurgulayan ve bireylerin kendilerinde var olan bilgiyle beraber yeni bilgiyi, yine kendi öznel durumlarına uyarlayarak öğrenmelerini esas alan anlayışa dayanmaktadır.¹ Yapılandırmacılıkta bilginin, hiçbir zaman kişiden bağımsız olmadığı, duruma özgü, bağlamsal ve bireysel anlamların görünümü olduğu kabul edilmektedir.² Buna göre yapılandırmacı kuram, bilginin yorumlandığını ve yapılandırıldığını savunmakta; bilginin kişinin deneyimleri, gözlemleri, yorumları ve mantıksal düşünceleri ile oluştuğunu ve bu nedenle de öznel olduğunu ortaya koymaktadır.³ Yapılandırmacı eğitim anlayışının uygulamaya dönüştürülmesinde, öğretim programları ve ders kitapları önemli bir konumda yer almaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılandırmacı eğitim yaklaşımları esas alınarak ilköğretim okulları için programı geliştirilen ve uygulamaya konulan her ders gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de amaç, kapsam, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme gibi program boyutlarında önemli değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır. İlköğretim 4.-8. sınıflar Din Kültürü ve

1 Özden, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, 6. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 54-55.

2 Yurdakul, Bünyamin, "Yapılandırmacılık", *Eğitimde Yeni Yönelimler*, Ed. Özcan Demirel, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 40.

3 Okumuşlar, Muhittin, *Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Eğitimi*, Yediveren Kitap, Konya, 2008, s. 26.

Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı da 2006 yılında yeniden hazırlanmış ve 2007-2008 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur.⁴ Yeniden geliştirilen İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda, dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslam'ın kök değerleri çerçevesinde “mezheplerüstü” ve “dinler açılımlı” anlayış olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım benimsenmiştir.⁵ İslam diniyle ilgili bilgilerde; Kur'an ve sünnet merkezli, birleştirici ve herhangi bir mezhebi merkeze almayan bir yaklaşım sergilenmiştir. İnanç, ibadet ve ahlak alanlarıyla ilgili, Kur'an'a ve sünnete dayanan ortak noktalara özen gösterilmiştir.⁶ Geliştirilen programla öğrencilerin din ve ahlak hakkında objektif bilgi sahibi olmaları, inanç ve hayat konusundaki tercihlerini özgür olarak yapabilmeleri, din öğretimi edinimlerinde insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana, kültürel mirasa saygılı olmaları esas alınmıştır.⁷

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda benimsenen eğitim anlayışındaki çoklu zekâ ve öğrenci merkezli öğrenme dikkate alınarak öğrenme sürecinde öğrenci katılımına ve öğretmen rehberliğine ağırlık verilerek kavramsal bir yaklaşım benimsenmiş, öğrencilerin somut deneyimlerinden, sezgilerinden dinî ve ahlaki anlamlar oluşturmalarına ve soyut düşünebilmelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır.⁸ Din ve ahlak ile ilgili kazanımların gerçekleşme sürecinde öğrencilerin aktif olmaları esas alınarak, öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözümlerini ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ortamların sağlanmasının önemi vurgulanmış, disiplinlerarası ilişkilendirme yapılarak öğrencinin bilgisel gerçeği bir bütün olarak algılaması ve değerlendirmesi hedeflenmiştir.⁹

Türkiye'de, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, öğrencilerin İslam ve diğer dinler konusunda; doğru düşünmeye, içinde yetiştiği kültürü anlamaya yetecek kadar anlayış sahibi olmalarına imkân sağlamaktadır. İşte bu anlayışın verilebileceği yer örgün eğitim kurumu olan okullardır. Okullar-

4 Zengin, Mahmut, “Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi”, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Ed. Mustafa Köylü, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 104.

5 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB. Yayınları, Ankara, 2010, s. 2.

6 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 10.

7 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 2-5.

8 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 9.

9 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 10.

da verilen din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin değişmez kaynaklarından birisi olan, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları, dersin öğretim programlarında yer alan öğrenim alanlarını ve bu alanlara ait konuları kapsayan en temel metinler olarak, belki de birçok öğrenci için hayatları boyunca karşılaşacakları en önemli dinî kaynaklardır.¹⁰ Öğretmen ve yazı tahtasından sonra en sık başvurulan¹¹ ve öğretim ortamında en yaygın olarak kullanılan¹² öğretim materyalleri olan ders kitapları, öğretme ve öğrenme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğrenebileceğini, öğretmenlerin ise neler öğreteceğini önemli ölçüde belirleyen temel kaynak durumundadırlar.¹³

Ülkemizde ders kitaplarının hazırlanmasında yıllar boyunca çeşitli süreçlerden geçilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ders kitaplarının hazırlanmasını üstlenen Millî Eğitim Bakanlığı, 1946-1973 yılları arasında özel sektöre ders kitabı hazırlama yetkisi vermiş ve bu tarihler arasında özel sektör Millî Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği nitelikler doğrultusunda ders kitapları hazırlamıştır.¹⁴ 1973-1991 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı ders kitapları bakanlıkça hazırlanmış, 1991'de özel sektöre tekrar izin verilmiştir. 1995'te Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği yayınlanmıştır.¹⁵ Bu yönetmeliğe göre ders kitapları: yarışma, sipariş, satın alma, yazdırma ve özel kesimce hazırlanma olarak beş şekilde sağlanmaya çalışılmış ve çoğunlukla "sipariş" ve "bakanlıkça hazırlama" yoluyla ders kitapları temin edilmiştir. Son yıllarda ise ders kitapları daha çok "yazdırma" ve "özel kesimce hazırlama" usulüne göre temin edilmeye başlanmıştır.¹⁶ Bakanlığın yazdırıp yayınladığı kitaplardan veya sonradan yazılan ve özel yayınevlerince yayınlananlardan istenilen herhangi biri, ders kitabı olarak seçilip okullarda okutulmaya devam etmektedir.

Ders kitaplarının, eğitim sistemleri içerisinde büyük bir yer kaplamakta olduğu bilinmekle birlikte, ders kitaplarının incelenmesine ilişkin, dünya öl-

10 Kaymakcan, Recep, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık*, Değerler Eğitim Merkezi, İstanbul, 2009, s. 40.

11 Alkan, Cevat. *Eğitim Teknolojisi*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1995, s. 126.

12 Yanpar Şahin, Tuğba ve Yıldırım, Soner, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 53.

13 Kılıç, Abdurrahman ve Seven, Serdal, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002, s.19.

14 Gökdere, Murat ve Keleş, Esra, "Öğretmen ve Öğrencilerin Fen Bilgisi Ders Kitaplarını Kullanma Düzeyleri Üzerinde Müfredat Değişikliğinin Etkisi", Millî Eğitim Dergisi, Sayı:161, Kış 2004; http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/161/gokdere-keles.htm Erişim tarihi 10.09.2012

15 Millî Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, Temmuz 1995, Sayı: 2434.

16 Tosunoğlu, Mesiha, Arslan, Metin ve Karakuş, İdris, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Anıtepe Yayıncılık, Ankara, 2001, 21-28.

çeğinde kabul edilmiş belirli bir metodoloji ve kriter bulunmamaktadır.¹⁷ Bunun temel nedeni, her toplumun kendi kültürel ihtiyaçları, eğitim anlayışları ve demokratik anlayışları çerçevesinde ders kitabı kavramını ve içeriğini belirlemesi olabilir. Ülkemizde ders kitaplarını, farklı unsurları ve sahip olduğu özellikleri açısından inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, genellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programları, ders kitapları ve öğrenme alanları araştırılmıştır.¹⁸ Ancak ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak

17 Weinbrenner, Peter, “Methodologies of Textbook Analysis Used To Date”, *History and Social Studies: Methodologies of Textbook Analysis*, Ed.H. Bourdillon, Swets and Zeitlinger, Amsterdam, 1992, s. 45.

18 Hatice Diler, “İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi” isimli çalışmada ilköğretim 4. Sınıf DKAB. ders kitaplarını biçim ve içerik yönünden incelemiştir. Serpil Kahraman, “Lise II. Sınıfta Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Form ve Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada, öğretmen ve öğrenci görüşlerinden hareketle Lise II. Sınıf DKAB ders kitaplarının form ve muhteva açısından bilimsel kriterlere uygun olup olmadığını değerlendirmiştir. Fatma Betül Aybar, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi)” isimli çalışmada, ilköğretim DKAB. ders kitaplarının inanç öğretimi konusunda gerekli nitelikleri ne ölçüde taşıdıklarını dört bölümde içerik ve etkinlik temelli değerlendirmiştir. Muradiye Soyyığıtoğlu, “Yapılandırmacı Eğitim Anlayışı Işığında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi IV. Sınıf Müfredatında (2007) Yer Alan “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyoruz, Temiz Olalım, Kur’an-ı Kerimi Tanıyalım” Ünitelerinin İşleniş” başlıklı çalışmada, yapılandırmacı eğitim anlayışına uygun olarak hazırlanan sınıf içi etkinliklere yer vermiş ve 5E eğitsel modeline göre öğrenmeyi organize etmenin, öğrenmeyi anlamlı hale getirdiği kanaatine varmıştır. Yıldız Kızılabdullah, “Yapılandırmacılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi” konulu çalışmada, yapılandırmacılık yaklaşımı çerçevesinde hazırlanan öğrenme-öğretme uygulamalarının öğrencilerin aktif katılımını, işbirliği içinde çalışmalarını ve özgüvenlerini artırdığını, kendi bilgilerini kendilerinin yapılandırmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Recep Kaymakcan, “Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık” isimli çalışmada, DKAB. ile ilgili farklı konularda ve özellikle de çoğulculuk ve yapılandırmacılık konusunda öğretmenlerin görüşlerini tespit etmiştir. Kamil Şahin, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Ders Kitabı İnceleme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi (Muğla İl Örneği)” isimli çalışmada, öğretmenlere uyguladığı anketin verilerini kullanarak ilköğretim DKAB ders ve öğretmen kılavuz kitaplarını değerlendirmiş ve kitapların teknik ve dil-anlatım yönlerinden yeterli; içerik, dil, öğrenme-öğretme ve ölçme değerlendirme kriterleri açısından eksik olduklarını belirtmiştir. Halit Ev, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Yapılandırmacı Öğrenme-İmkân ve Sınırlılıklar” isimli çalışmada, yapılandırmacılığın din eğitimi alanında, doğru bilgiye dayanarak akli kullanmayı başarmak gibi üst düzey bilişsel becerilerin gelişimine, empati duygularını kuvvetlendirerek birlikte yaşama bilinç ve becerisinin oluşumuna sağlayacağı katkılar açısından önemsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Halit Ev, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hakkında Bir Değerlendirme” isimli çalışmada ise eski ve yeni programların bileşenlerini karşılaştırırken yapılandırmacılığı dikkate almış ve programın, genel olarak çok kültürlü ve çoğulcu anlayışları devam ettirmeye çalıştığını, fakat bunu henüz tam anlamıyla başaramadığını belirtmiştir.

Bilgisi ders kitapları ahlak öğrenme alanları üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Böyle bir araştırmanın olmaması, bu çalışmanın yapılmasında etkili olmuş ve araştırmanın önemini artırmıştır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programlarında, 4. sınıftan itibaren 8. sınıfa kadar kademeli olarak ahlak konularına yer verilmekte ve beşinci ünitelerin öğrenme alanları “ahlak” konularından oluşmaktadır. Ahlaki duyarlılığa sahip bir toplum olma konusunda, okullarda verilen ahlak eğitiminin neliği, nasıllığı önem arz etmekte ve ahlak alanına dair nelerin yapıldığının ve yapılmakta olduğunun sorgulanması ve bu bağlamda araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada, bir ders kitabının öğretimsel etkililiğinin; ders kitabının okunabilirlik düzeyi, ders kitabının içeriği ve tasarımı olmak üzere üç temel değişkene bağlı bulunduğu¹⁹ ve bir ders kitabı incelemesinin en önemli değişkeninin ise içerik incelemesi olduğundan²⁰ hareketle, ilköğretim 4.-8. sınıflarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının ahlak öğrenme alanlarının incelenmesi esas alınmıştır. Araştırma, ilköğretim 4.-8. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları; içerik, öğrenilebilirlik, temel kaynaklar ve okuma metinleri ile sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nitel bir desenle hazırlanmış²¹ ve belgesel tarama modelinden yararlanılmıştır.²² Araştırmada, 2011-2012 eğitim-öğretim yılı ilköğretim 4-8. sınıflarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarının incelenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.²³

Araştırmanın evrenini, 2006 yılında kabul edilen İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı’na²⁴ göre yazılmış ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları; örneklemini ise, 2011-2012 İlköğretim 4.-8. sınıflar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanları üniteleri oluşturmaktadır.

19 Tosun, Cemal, Doğan, Recai ve Korkmaz, Ayşe, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Ed. Leyla Küçükahmet, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 29.

20 Tosun, Doğan ve Korkmaz, *a.g.e.*, s. 49.

21 Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 39.

22 Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 14. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 183-184; Yazıcıoğlu, Yahşi ve Erdoğan, Samiye, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 89.

23 Karasar, *a.g.e.*, s.184.

24 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB. Yayınları, Ankara, 2006.

2011-2012 Eğitim Öğretim Yılı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları “Ahlak” Öğrenme Alanı Üniteleri				
4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik	Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım	İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar	Din ve Güzel Ahlak	İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar

Araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiş olan ve Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü adına; 2011-2012 eğitim öğretim yılı için; ilköğretim 4.²⁵, 5.²⁶ ve 7. sınıflar²⁷ için İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik tarafından, İlköğretim 6. sınıflar²⁸ için Bisiklet Yayıncılık tarafından ve 8. sınıflar²⁹ için Sevgi Yayınları Cilt ve Basım Evi tarafından 2011 yılında basılmış olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları kullanılmıştır.

Ahlak ve Ahlak Öğrenme Alanı

Ahlak eğitimi, ülkelerin eğitim felsefesi ve ahlak anlayışlarına göre şekillenmektedir. Ahlak görüşünün temellendirildiği anlayışa göre eğitim-öğreti-

- 25 Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 10.12.2009 tarih ve 225 sayılı kararı ile 2010-2011 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir; Baştürk, Ayhan ve Murat Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-4*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011, s. 87-102.
- 26 Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 25.12.2008 tarih ve 262 sayılı kararı ile 2009-2010 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir; Baştürk, Ayhan ve Murat Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011, s. 94-113.
- 27 Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 01.12.2008 tarih ve 214 sayılı kararı ile 2009-2010 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir; Demirtaş, Kenan ve Murat Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-7*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011, s. 102-122.
- 28 Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 20.12.2010 tarih ve 258 sayılı kararı ile 2011-2012 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir; Macit, Sadullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-6*, Bisiklet Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 109-127.
- 29 Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 01.09.2009 tarih ve 139 sayılı kararı ile 2010-2011 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir; Altaş, Nurullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-8*, Sevgi Yayınları, Ankara, 2011, s. 99-114.

min niteliği de değişmektedir. Ülkemizde, Cumhuriyet dönemi boyunca din derslerinin örgün eğitim kurumlarında yer verilmediği dönemde uygulanan hümanist kültür anlayışı doğrultusunda çeşitli derslerle laik-sosyal bir ahlak anlayışı uygulanması dışında, din ile temellendirilmiş bir ahlak öğretiminin esas alındığı³⁰ ve din temelli ahlak öğretiminin Din Bilgisi, Ahlak Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri yoluyla uygulandığı ifade edilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan Din Bilgisi programlarında dinin temel inanç, ibadet ve ahlak esaslarının öğretilmesine yer verilmiştir. Okullarda din derslerinin olmadığı yıllarda hümanist kültür anlayışı doğrultusunda laik-sosyal bir ahlak anlayışı benimsenmiş ve ahlak öğretiminin, örgün eğitim kurumlarında bir ders olarak mı, yoksa yurttaşlık bilgisi ve sosyoloji dersleri içerisinde mi yer alması gerektiği tartışılmıştır. 1943 tarihinde toplanan II. Milli Eğitim Şurası'nda okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi konusu ele alınmıştır.³¹ 1974 yılında ahlak eğitimi açısından oldukça önemli olan bir gelişme yaşanmış, ilkokul 4. ve 5. sınıflarda, ortaokulun tüm sınıflarında, lise ve dengi okulların I. ve II. sınıflarında haftada birer saat olarak "Ahlak Bilgisi" dersinin okutulması kararlaştırılmış ve 1974-1975 öğretim yılında uygulamaya konulan "Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı"³²nda, ahlak öğretiminin hedefleri açıklanmıştır. 1974 ile 1982 yılları arasında öğretilen Ahlak dersleri programında ve ders kitaplarında töre ve gelenekler ile milli değerlere dayalı bir ahlak anlayışı benimsenmiş, dini değerler ise milli ve kültürel değerler bağlamında yorumlanmış ve sosyal bir olgu olarak ahlakla ilişkisi vurgulanmıştır.³³

1982 yılından önce isteğe bağlı olarak okutulan ve çeşitli dönemlerde farklı seyirler izleyen Din Bilgisi dersleri ile 1974-1975 eğitim öğretim yılından itibaren zorunlu olarak okutulan Ahlak dersleri, 1982 Anayasasının 24. Maddesi ile birleştirilmiş ve 1982-1983 eğitim-öğretim yılından itibaren "Din ve Ahlak Bilgisi" adıyla örgün eğitimde okutulan zorunlu derslerden biri haline gelmiş³⁴ ve dört yıl sonra ise dersin adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" olarak değiştirilmiştir.³⁵

30 Kesgin, Safiye, "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52: 1 (2011), s. 209.

31 Milli Eğitim Bakanlığı, *II. Milli Eğitim Şurası*, 15 - 21 Şubat 1943. <http://www.ttkb.meb.gov.tr>, Erişim tarihi 12.06.2012.

32 Milli Eğitim Bakanlığı, *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1975, s. 13.

33 MEB, *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı*, s. 8.

34 Milli Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, Mart 1982, Sayı: 2109.

35 Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 207-208.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı ilk hazırlandığı haliyle uzun süre yürürlükte kalmış, ilköğretimin sekiz yıla çıkarılmasıyla birlikte program yenilenmiş,³⁶ okullarda yapılandırmacı yaklaşımının benimsenmesi ve bu yaklaşıma uyum sağlanması için öğretim programı yeniden geliştirilmiştir.³⁷ 1982 yılı ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programları ve buna uygun olarak hazırlanmış olan ders kitaplarında, dini ahlak milli ahlakı destekleyen kaynaklardan biri olarak sunulmuş, 2000 yılından sonra ise milli değerlere işaret edilmekle beraber bu kez ahlak eğitiminde vurgu dini ve evrensel değerler üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁸ 2000 yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programında; öğrenciyi, toplumu, kültürü ve evrenseli kuramsal olarak dikkate alan sorun ve hedef merkezli bir yaklaşım benimsenerek,³⁹ inanç, ahlak ve kültür bütünlüğüne dikkat edilmiş; program, din ve ahlak bütünlüğü üzerine oturtulmuş; hedef öğrenmelerin, pedagojik esaslara uygun olmasına dikkat edilmiştir.⁴⁰ Ayrıca bu program ile din merkezli bir ahlak öğretiminden, ahlak merkezli bir din öğretimi anlayışına geçilmiştir.⁴¹

2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programları ve bunlara uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarının içeriği incelendiğinde 2000 yılından sonra uygulanmaya başlanılan ahlak merkezli din öğretimi anlayışının yapılandırmacı yaklaşımın ilkeleri ve yöntemleri ile zenginleştirilerek sürdürüldüğü ve söz konusu programlarda ve ders kitaplarında milli-dini değerler bütünlüğü esas alınarak evrenselliğe doğru yönelmiş bir ahlak anlayışının benimsendiği görülmektedir.⁴² 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında yer alan ahlak eğitiminin ele alındığı konular yapılandırmacı yaklaşıma uygun etkinliklerle, öğrencinin konuyu kendi yapılandırması yoluyla öğrenmesini sağlayacak yöntemlerle ele alınmış ve bazı ünitelerin sonunda yer alan öz değerlendirme formları⁴³ ile öğrencilerin kendi durumlarını değerlendirmelerine fırsat verilmiştir.⁴⁴

36 Milli Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000, Sayı:2517.

37 Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, 2006.

38 Kesgin, *a.g.e.*, s. 218.

39 Doğan, Recai ve Tosun, Cemal, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 2. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 35-37.

40 Eşsiz, Muhittin, “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış*”, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Uygulama Örneği (Ankara Modeli)*, Din Öğretim Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Dizisi-2, MEB. Yayınları, İstanbul, 2001, s. 34-35.

41 Kesgin, *a.g.e.*, s. 226.

42 Kesgin, *a.g.e.*, s. 232.

43 Altaş, *a.g.e.*, s. 112.

44 Kesgin, *a.g.e.*, s. 227.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programları ve ders kitapları “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür” den oluşan aynı konunun ardışık eğitim basamaklarında genişletilerek verilmesini amaçlayan ve sınıf seviyelerine göre değişiklik ve aşamalılık gösteren ilgili konuların bir arada verildiği bir yapı olan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Öğrenme alanları, hem kendi içinde hem de diğer öğrenme alanlarıyla bir bütünlük içerisinde ele alınmış ve birbiriyle ilişkilendirilmiştir.⁴⁵ İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “ahlak” öğrenme alanlarıyla din-ahlak ilişkisini, kişisel gelişim ve toplumsal barış için millî, ahlaki ve dinî değerlerin önemini, hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, dürüst ve güvenilir bir insan olmayı, affetmeyi ve bağışlamayı öğretmek amaçlanmıştır.⁴⁶

“Ahlak” öğrenme alanları öğrencilere; dördüncü sınıfta “sevme ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu fark eder. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklendirir. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler. İslam’da dostça ve kardeşçe yaşamının önemini açıklar”⁴⁷ kazanımlarını, beşinci sınıfta “paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunun farkında olur. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri bilir. İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur. Toplumdaki engellilere sevgi ile bakar ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirir”⁴⁸ kazanımlarını, altıncı sınıfta “İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler. İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur”⁴⁹ kazanımlarını, yedinci sınıfta “bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü açıklar. İslam’da övülen ahlaki tutum ve davranışlara Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir. Ahlaki tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur”⁵⁰ ka-

45 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 13-14.

46 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 17.

47 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 40.

48 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 46.

49 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 52.

50 MEB. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 58.

zanımlarını ve sekizinci sınıfta “kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını ve İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar. Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur”⁵¹ kazanımlarını edindirmeyi hedeflemiştir.

Ahlak Öğrenme Alanlarının İncelenmesi

1. İçerik Hazırlama Açısından Değerlendirme

2011-2012 eğitim öğretim yılı ilköğretim 4.-8. sınıflar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarının ve alt başlıklarının içeriğine bakıldığında önceki yıllardakilere göre bazı değişiklikler yapıldığı görülebilir. 4. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesinde önceden altı olan konu başlığı, beşe indirilmiş “Yaşamak Sevgi İşidir” konusu kaldırılmıştır. 5. Sınıf, “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” ünitesine sadece “Nevruz ve Hıdrellez”⁵² isimli bir konu eklenmiştir. 6. Sınıf, “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesinde konu alt başlıkları bağlamında genel bir değişiklik göze çarpmamakla birlikte sadece bazı konu alt başlıkları birbirlerinin içerisinde verilmiştir. 2010-2011 eğitim öğretim yılından farklı olarak Felak Suresinin sonuna bir okuma parçası eklenmiştir.⁵³ 7. sınıf, “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesi 8. sınıflara taşınmış, ünite içeriklerinde bir değişiklik yapılmamış, sadece bir kısım alt başlıklar birbirlerinin içerisinde verilmiştir. Buna karşılık 8. sınıflarda yer alan “Din ve Güzel Ahlak” ünitesi ise 7. sınıflara taşınmıştır. Ünite içeriklerinde önemli bir değişiklik yapılmamış, sadece önceki yıllardan farklı olarak “Uyuşturucu Kullanmak” konusu “Alkollü İçki İçmek”⁵⁴ alt başlığı ile birleştirilmiş ve konu alt başlıkları altıdan beşe indirilmiştir.

Önceki yıllarda ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanları bağlamında önemli eksikliklerinden bir tanesinin 6. ve 7. sınıflardaki konular arasında kopukluk olduğu düşünülmektedir. Zira 6. sınıf “ahlak” öğrenme alanında İslam’ın sakınılmasını istediği davranışlardan daha çok bireysel olanların üzerinde durulduğu ve 7. sınıf “ahlak” öğrenme alanının da bu konuları tamamlayacak şekilde tasarlanması gerektiği ifade edilebilir. 2011-2012 eğitim öğretim yılı ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarında olumlu olarak değerlendirilebilecek bir değişikliğe gidilerek 7. ve

51 MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 64.

52 Baştürk ve Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5*, s. 105.

53 Macit, *a.g.e.*, s. 126.

54 Altaş, *a.g.e.*, s. 100.

8. sınıf ahlak öğrenme alanı ünitelerinin yerleri değiştirilmiş ve böylece 6. ve 7. sınıf konuları arasındaki bütünlük sağlanmıştır. 8. sınıfta “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesiyle hangi tutumların ve davranışların dinin önerdiği yaşam tarzından ve güzel ahlaktan uzaklaştırıp yoksun bırakacağı ve bu yoksunluğun birey ve toplum üzerinde meydana getirebileceği zararlar kul hakkı çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

2011-2012 eğitim öğretim yılı ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanları ünitelerinin 4-8. sınıflar içerisinde birbirini tamamlar nitelikte olduğu görülebilir. Örneğin 4. sınıfta; sevgi, dostluk ve kardeşlik üzerinde durulurken,⁵⁵ 5. sınıfta; sevginin bir yansıması olarak sevinçlerin ve üzüntülerin paylaşımına⁵⁶ dair konulara yer verilmiştir. 6. sınıf “ahlak” öğrenme alanında İslam’ın sakınılmasını istediği davranışlardan⁵⁷ daha çok bireysel olanların üzerinde durulmuştur. 6. sınıf “ahlak” öğrenme alanını tamamlayacak ve öğrenme alanlarındaki konular arasındaki kopukluğu giderecek şekilde 7. sınıf “ahlak” öğrenme alanında önce “Din Güzel Ahlaklı Olmaya Nasıl Katkı Sağlar” ana başlık olarak verilmiş ve bunun gerçekleşmesine yardımcı olacak “İslam’da Övülen Bazı Ahlaki Tutum ve Davranışlar” ikinci ana başlığı ve bunun alt başlıklarıyla İslam dini tarafından teşvik edilen tutum ve davranışlar sıralanmıştır. 8. sınıf öğrenme alanında ise ergenlik dönemine geçişle birlikte içki, kumar, uyuşturucu, sigara gibi zararlı alışkanlıklara yönelimin artabileceği düşünülerek, bu kötü alışkanlıkların bireyle birlikte toplumda meydana getirebileceği zararlar üzerinde durulmuş, başkalarına zarar vermenin kul hakkı ihlali anlamına geleceğinin belirtilmesiyle de öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında daha duyarlı olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece 7. sınıfta; din ve güzel ahlak⁵⁸ ünitesine ve 8. sınıfta ise İslam dinine göre kötü alışkanlıklar⁵⁹ ünitesine yer verilerek konu ve içerik bütünlüğü sağlanmıştır.

Genel anlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, özel anlamda ise “ahlak” öğrenme alanıyla öğrencilerin ilk olarak dördüncü sınıfta karşılaştıkları göz önünde bulundurulduğunda, seçilen konu başlıklarının ve sonraki sınıflarda okutulacak konuların birbirlerini desteklemesi noktasında oldukça isabetli olduğu söylenebilir. Ayrıca “Ahlak” öğrenme alanı ünitelerinin 4. sınıftan 8. sınıfa kadar birbirlerini tamamlayıcı bir karakter arz ettiği, konuların işlenişinde içlem, kaplam ve bütünleyicilik ilkesinin göz önünde bulundurulduğu ifade edilebilir.

55 Baştürk ve Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-4*, s. 87-102.

56 Baştürk ve Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5*, s. 94-113.

57 Macit, *a.g.e.*, s. 109-127.

58 Demirtaş ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 102-122.

59 Altaş, *a.g.e.*, s. 99-114.

2. Öğrenilebilirlik Düzeyine Göre Değerlendirme

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanı üniteleri incelendiğinde, öğrenciyi ezber yapmaya değil, daha çok düşünmeye, değerlendirmeye, yorumlamaya, tartışmaya ve bunlardan hareketle bir sonuca varmaya yönlendirmelerin olduğu ileri sürülebilir. Örneğin 4. sınıf ders kitabında “düşünelim, yazalım”⁶⁰ etkinliğinde “Allah, bizlere sevgi duygusunu vermemiş olsaydı neler olurdu?” soru yöneltmiştir. Yine nasıl bir dünya istiyoruz? sorusu bağlamında sevgi ve dostluğun hâkim olduğu bir dünyanın nasıl oluşturulabileceği konusunda “slogan oluşturalım”⁶¹ etkinliklerine yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında “Ey insanlar! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin”⁶² ayetiyle İslam dininin insanlar arasındaki güven duygusunun tesis edilmesine büyük önem verdiği ve bu duyguya zarar verecek tutumları ve davranışları kesin bir dille yasakladığı ifade edildikten sonra yalan söylemenin ve hile yapmanın sakıncaları ifade edilmiş, doğru söylemenin önemi üzerinde “düşünce paylaşımı”⁶³ etkinliğine yer verilmiştir. “Ahlak” öğrenme alanı ünitelerinin sonlarında yer alan değerlendirme sorularına bakıldığında ezberci ve bilgi basamağındaki davranışları ölçen sorulardan ziyade öğrencileri düşünmeye, sorgulamaya, zihinsel faaliyetlerde bulunmaya teşvik eden açık uçlu sorular sorulduğu görülmektedir. Örneğin 4. sınıf ders kitabında;⁶⁴ “Sevgi, neden Allah’ın verdiği bir nimet olarak değerlendirilmelidir?”⁶⁵ ve yine 8. sınıf ders kitabında;⁶⁶ “Kul hakkını ihlale giren davranışlara örnekler veriniz.”⁶⁷ sorularına ünite sonu değerlendirmelerinde yer verilmesi dikkat çekmektedir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanı içerisinde “*Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetime, fakire ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi bir kimsedir*”⁶⁸ hadisinin anlamıyla ilgili 7. sınıf ders kitabında “Misafir Odası”⁶⁹ adlı okuma parçasında hastası olan bir kimsenin parasız kaldığı ve sıkıntılı olduğu bir zamanda misafir edilmesi ve sonrasında kurulan dostluk bir çocuk gözüyle hikâye edilmesi hadisin mesajını pekiştirmektedir. Ayrıca zararlı alışkanlıklarla ilgili olarak afişlerin ve

60 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.

61 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 100.

62 33. *Ahzab*, 70.

63 Macit, *a.g.e.*, s. 110.

64 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.

65 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 103.

66 Altaş, *a.g.e.*, s. 100.

67 Altaş, *a.g.e.*, s. 111.

68 Nesai, Zekât, 81.

69 Demirtaş ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 110.

sloganların ders kitaplarının içerisine yerleştirilmesi, sevgiyi, dostluğu ve kardeşliği anlatan, yardımlaşma ve dayanışmaya dair resimlere ve hikâyelere yer verilmesi ve tüm bunların ayet, hadis ve özlü sözler ile desteklenmesi öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırıcı etkinliklerdir. 6. sınıf ders kitabında⁷⁰ yer alan sakınılması gereken davranışlardan “alay etme” alt başlığı işlenirken Abdullah b. Mes’ud’un kısa boylu, zayıf ve çelimsiz olması dolayısıyla alay konusu yapılması üzerine Hz. Peygamberin “*Mahşer gününde sevabı Uhut dağından daha ağır gelecek birine neden böyle gülüyorsunuz?*” hadisinin verilmesi ve kişilerin görünüşlerine göre değerlendirilmemesi gerektiği, üstünlüğün sadece Allah katında belli olacağı konusu için açıklayıcı unsur olarak kullanılması da öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır.

“Ahlak” öğrenme alanında, ilgili kavramların öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması için yazılı açıklamaların yanında konu örnek olaylarla da desteklenmiştir. Örneğin 7. sınıf ders kitabında⁷¹ ‘İslam dini; din, dil, ırk, makam ve mevki farkı gözetmeksizin her insanı eşit kabul eder. İnsanların haklarının gözetilmesinde titiz davranılmasını ister. İslam, kişinin kendisinin veya akrabalarının aleyhine de olsa adaletten ayrılmamasını emreder.’ açıklamasıyla İslam’ın övdüğü ahlaki tutumlardan ve davranışlardan “Adaletli Olmak” konusu ile ilgili açıklama yapılmış ve “*Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için doğrulukla şahitlik eden kimselerden olun. İster zengin ister yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayınız.*”⁷² ayeti ile henüz aile dışında sosyal hayatın çok fazla içine girmemiş çocuklara, adaletin anne-baba aleyhine dahi olsa korunmasının vurgulanması ve ders kitabında bu ayetin seçilmiş olması oldukça manidardır. Hz. Peygamberin adalet anlayışını yansıtan ve adaletten ayrılmanın neticesinde toplumun karşılaşacağı olumsuz durumları belirten “*Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleriydi. Allah’a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.*”⁷³ örnek olayla adaletin olmadığı bir toplumda nelerin olabileceği “Değerlendirelim, Tartışalım”⁷⁴ etkinliği ile öğrenciler tarafından tartışmaları istenerek ilgili kazanımların sağlanmasına çalışılmıştır.

70 Macit, *a.g.e.*, s. 116.

71 Demirtaş ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 112.

72 4. Nisa, 135.

73 Buhari, Ahkâm, 12.

74 Demirtaş ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 113.

Öğrenmenin daha kolay, daha sağlıklı ve kalıcı olarak gerçekleşmesini sağlayacak olan düşünme, tartışma, yorumlama ve değerlendirme yapılabilecek etkinliklere de yer verilmiştir. Ayrıca 6. sınıf ders kitabında⁷⁵ “*Ey müminler bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almayın. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler...*”⁷⁶ ayetine ve 6. sınıf ders kitabında⁷⁷ “*Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir*”⁷⁸ hadisine yer verilmesi ve bunlar üzerinde öğrencilerin düşünmelerinin sağlanmaya çalışılması öğrenmeyi kolaylaştırıcı diğer etkinliklerdir. 8. sınıf ders kitabında⁷⁹ “*...kendini elinizle kendinizi tehlikeye atmayın...*”⁸⁰ ayetiyle alkol, içki, kumar vb. kötü alışkanlıkların beyne, karaciğere ve böbreklere zararları görseller kullanılarak açıklanmış ve kötü alışkanlıkların bu organlara zararlarının neler olabileceği küçük notlarla gösterilmiş ve öğrencilerin konuyu daha iyi ve kalıcı anlamaları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

3. Temel Kaynakların Kullanımına Göre Değerlendirme

İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadisleriyle “ahlak” öğrenme alanları temellendirilmiş, ayetlerle ve hadislerle konular desteklenmiştir. Kur'an-ı Kerim mealleri olarak Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı yayınları kullanılmıştır. Alan uzmanları ve akademisyenlerin oluşturduğu bir kurul tarafından hazırlanmış olan bu meallerin⁸¹ diğer bir kısım meallere göre daha sade ve anlaşılır bir özellik taşıdığı söylenebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan meallerden yararlanılarak İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanı üniteleri içerisinde yer alan ayet mealleri aslına uygun bir şekilde verilmiştir. Ayetlerin bir kısmı tam meal olarak verilmiş, diğer bir kısmı ise konuyu desteklemek için seçilen ilgili metin içerisinde kısmen alıntılanarak kullanılmıştır. Ayrıca yapılan kısmi alıntılama da üç nokta (...) ile gösterilmiş ve alıntılamanın ayet öncesine mi, ortasına mı veya sonrasına mı ait olduğuna işaret edilmiştir. Örneğin 8. sınıf ders kitabında⁸² “*Şeytan, içkide, kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan*

75 Macit, *a.g.e.*, s. 115.

76 49. Hucurat, 11.

77 Macit, *a.g.e.*, s. 123.

78 Tirmizi, Birr, 15.

79 Altaş, *a.g.e.*, s. 100.

80 2. Bakara, 195.

81 Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Komisyon, TDV. Yayınları, Ankara, 2005.

82 Altaş, *a.g.e.*, s. 100.

ve namazdan alıkoymak ister...⁸³ ayetinde alıntılama ayet başlangıcında, 6. sınıf ders kitabında⁸⁴ “Ey iman edenler... Biriniz diğerini arkadan çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun...”⁸⁵ ayetinde alıntılama hem ayet ortasında ve sonrasında, 7. sınıf ders kitabında⁸⁶ “...Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabb’i olan Allah’tan korksun.”⁸⁷ ayetinde ise alıntılama ayet sonrasında yapılmıştır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanı ünitelerinde verilen hadislerin kaynaklarına bakıldığında hadislerin; Buhari’nin “Sahih-i Buhari” ve “Edebu’l Müfret”, Müslim’in “Sahih-i Müslim”, Ebu Davud’un “Sünen-i Ebu Davud”, Tirmizi’nin “Sünen-i Tirmizi”, Ahmed b. Hanbel’in “Müsned”, İmam Malik’in “Muvatta”, Suyûtî’nin “Camiu’s-Sağir”, İbn Adıyy’in “Muhtaru’l-Ehadis”, Nevevî’nin “Riyazüs Salihin ve Tercümesi”, Nesai’nin “Sünen”, İbn Mace’nin “Sünen” vb. birinci dereceden kaynak niteliği taşıyan eserlerden alınmış olduğu görülmektedir.

“Ahlak” öğrenme alanıyla ilgili olarak verilen hadislerin özenle seçildiği ve anlamlarının öğrencilerin anlayacağı şekilde sade bir anlatımla sunulduğu söylenebilir. Örneğin 6. sınıf ders kitabında haset etmekle⁸⁸ ilgili olarak; “Birbirinize kin gütmeyiniz, haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olunuz.”⁸⁹ ve yalan söyleme ve hile yapmakla⁹⁰ ilgili olarak; “Bizi aldatan bizden değildir.”⁹¹ 5. sınıf ders kitabında zor durumda olanlara yardım etmekle⁹² ilgili olarak; “Kim mümin kardeşinin sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun bir sıkıntısını giderir.”⁹³ 8. sınıf ders kitabında alkollü içki içmek ve uyuşturucu kullanmakla⁹⁴ ilgili olarak; “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.”⁹⁵ 4. sınıf

83 5. Maide, 91.

84 Macit, a.g.e., s. 111.

85 49. Hucurat, 12.

86 Demirtaş-Özdemir, a.g.e., s. 111

87 2. Bakara, 283.

88 Macit, a.g.e., s. 114.

89 Müslim, Birr, 32.

90 Macit, a.g.e., s. 111.

91 Müslim, İman, 43.

92 Baştürk ve Özdemir, a.g.e., s. 109.

93 Müslim, Birr, 58.

94 Altaş, a.g.e., s. 100.

95 Müslim, Eşribe, 67, 68.

ders kitabında dostluk ve kardeşliğin temeli sevgidir⁹⁶ alt başlığıyla ilgili olarak; “*Seni sevene sen de sevgini açıkla. Çünkü sevgini açıkça söylemen aradaki sevginin derinleşmesine ve artmasına sebep olur.*”⁹⁷ hadisleri gayet açık ve sade bir şekilde verilmiştir.

Öğrenciler tarafından anlaşılması güç olabilecek hadisler, sonrasında yapılan açıklamalarla anlaşılır kılınmıştır. Örneğin: 7. sınıf ders kitabında savurganlıktan kaçınmakla ilgili⁹⁸ “*Abdest alırken bir ırmak kenarında dahi olsan suyu tutumlu kullan.*”⁹⁹ hadisi içerisinde yer alan “tutumlu olmak” kelimesiyle ilgili olarak, elde olan nimetlerin gereğinden fazla harcanmaması şeklinde açıklama yapılmış ve aksi durumda kişinin başkalarının yardımına muhtaç bir duruma düşebileceği konusu üzerinde de durularak tutumlu olmanın sağlayacağı kazançlar belirtilmiştir. 6. sınıf ders kitabında kötü zanda bulunmak¹⁰⁰ konusu ile ilgili olarak “*Kötü zanda bulunmaktan sakınınız. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır.*”¹⁰¹ hadisi verilmiş ve hadiste geçen geçen “zan” kelimesi, hakkında kesin bilgi sahibi olunmayan konular¹⁰² şeklinde açıklanmıştır. 7. sınıf ders kitabında başkalarına maddi yardımda bulunmak¹⁰³ konusu ile ilgili “*Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.*”¹⁰⁴ hadisinde geçen “infak” kelimesi ile ilgili olarak “yoksul ve yardıma ihtiyacı olanlara yardımda bulunmak” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. 5. sınıf ders kitabında hastaları ziyaret etmekle¹⁰⁵ ilgili olarak; “*Müslümanın, Müslüman üstündeki hakkı beştir: Selamını almak, hapşırınca ‘Yerhemukellah’ demek, davetini kabul etmek, hasta ise ziyaret etmek, cenazesine katılmak.*”¹⁰⁶ hadisinde ‘Yerhemukellah’ kısmı parantez içerisinde (*Allah sağlık ve afiyet versin.*) şeklinde açıklanmıştır.

“Ahlak” öğrenme alanı ile ilgili ayetlerin ve hadislerin açıklaması, yorumu, amaçlara yönelik olarak sunumu ve konulara dağılımı dengeli ve düzenli yapılmış; verilen ayetlerin ve hadislerin öğrenciye verilmek istenen mesajlara ve kazanımlara uygun olmasına dikkat edilmiş, konuyu ve amaçları yansıtan

96 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.

97 Suyuti, *el-Camiu’s-Sağir*, c. I, s. 18. (45 nolu hadis)

98 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 118

99 Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 181.

100 Macit, *a.g.e.*, s. 120

101 Buhari, *Edeb*, 58.

102 Macit, *a.g.e.*, s. 119.

103 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 109

104 Nesai, *Zekât*, 81.

105 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 106.

106 Ebu Davud, *Edeb*, 90.

ayetler ve hadisler seçilmiştir. Örneğin: 6. sınıf ders kitabında “Anne Baba ve Büyüklere Saygısızlık”¹⁰⁷ konusuyla ilgili olarak “*Rabb’in sadece kendisine kul-luk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. On-lardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa kendilerine ‘Of!’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve ‘Rabb’im! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse şimdi de sen onlara öyle rahmet et.’* diyerek dua et.”¹⁰⁸ ayeti ve “*Büyük günahlar; Allah’a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.*”¹⁰⁹ hadisi verilerek anneye ve babaya gereken saygıyı göster-menin dini bir görev olduğu vurgulanmıştır. Yine 5. sınıf ders kitabında, “zor durumda olanlara yardım ederiz”¹¹⁰ konusu içerisinde verilen “*Kim bir mü-min kardeşinin sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun bir sıkıntısını giderir.*”¹¹¹ hadisiyle insanlar arasında sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma duygularının öğrenciler tarafından kazanılması amaçlanmıştır.

4. Okuma Metinlerine Göre Değerlendirme

Okuma metinleri, öğrencilerde oluşturulmak istenen dini, millî, ahlâkî ve evrensel değerler bakımından oldukça önemlidir. Okuma metinleri öğren-cilerin ders kitabında yer verilen konuları kavramalarına katkı sağlayan ma-teriyaller içerisinde yer almaktadır. İlköğretim Din Kültür ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanları incelendiğinde 4.-8. sınıf ders kitaplarında okuma metinlerine yer verilmesi bakımından ve oranlarının sayısal dağılımı açısından bir tutarlılık bulunmamaktadır. İlköğretim 4. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında; “Sevmek ve Sevilmek Bir İhtiyaçtır” konusunda “Uzun Kaşıklar”,¹¹² “Sevgi Allah’ın Bize Verdiği Bir Ni-mettir” konusunda “İnsan ve Allah Sevgisi”,¹¹³ “Dostluk ve Kardeşliğin Teme-li Sevgidir” konusunda “Sevgi Ocağı”¹¹⁴ ve “İslam Dini Dostça ve Kardeşçe Yaşamayı Öğütler” konusunda “Limon Ağacı”¹¹⁵ okuma metinlerine yer veril-miştir. 5. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında okuma metni olarak vur-gulanmamış olsa bile, “Cuma Günü ve Ramazan Ayı” konusunda “Mehmet’le

107 Macit, *a.g.e.*, s. 123.

108 17. İsrâ, 23-24.

109 Buhari, Eyman, 16.

110 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 108-109.

111 Müslim, Birr, 58.

112 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 91.

113 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.

114 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 98.

115 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 100.

Ertuğrul’un Sohbeti”,¹¹⁶ “Kandil Geceleri” konusunda “Kandil Sevinci”,¹¹⁷ “Hastaları Ziyaret Ederiz” konusunda “Gönül Huzuru”,¹¹⁸ “Geçmişlerimizi Anarız” konusunda “Ayşe’nin Rüyası”¹¹⁹ ve “Zor Durumda Olanlara Yardım Ederiz” konusunda “Ahmet’in Kararı”¹²⁰ isimli çalışmalara yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında okuma metni olarak sadece “Hz. Ali’nin Hz. Hasan’a Öğüdü”¹²¹ okuma metnine yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında; “Din Güzel Ahlaklı Olmaya Nasıl Katkı Sağlar?” konusunda “Başkalarıyla İyi İlişkiler Kurmak”,¹²² “Doğruluk ve Dürüstlük” konusunda “Dürüstlük Yine Kazandı”,¹²³ “Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (infak)” konusunda “Misafir Odası”¹²⁴ ve “Mevlana, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal’dan Sözler”¹²⁵ isimli okuma metinlerine yer verilmiştir. 8. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında ise okuma metni olarak herhangi bir çalışmaya yer verilmemiştir. Okuma metinlerine yer vermeyen veya sadece bir okuma metni verilen ünitelerde, bu eksiklik etkinlik çalışmaları ve bunlar arasına yerleştirilen kısa ve özlü metinlerle giderilmeye çalışılmıştır.

İlköğretim 4. sınıf Din Kültür ve Ahlak Bilgisi ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında; “Uzun Kaşıklar”¹²⁶ okuma metninde “...kim ki hayat sofrasında yalnız kendini görür ve doymayı düşünürse o aç kalacaktır. Ve kim ki kardeşini düşünür de doyurursa o da kardeşi tarafından doyurulacaktır şüphesiz. Şunu da unutmayın ki hayat pazarından alan değil veren kazançlıdır her zaman” denilerek bencil olmamaya ve çevresindeki insanları da düşünmenin önemi işaret edilmiştir. “İnsan ve Allah Sevgisi”¹²⁷ okuma metninde ise “...bizler de gönlümüzde Allah’ın sevgisini her an yaşatmalıyız. Bunun için kendimize ve çevremizdeki bütün insanlara iyi davranmalıyız. Kötü davranışlardan sakınmalıyız. Sevgi ve saygı duygularıyla herkese iyilik etmeye, yardımlaşmaya çalışmalıyız. Sevginin Allah tarafından verilen en güzel nimetlerden biri olduğunu bilmeliyiz” ifadeleriyle sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğuna dair öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir ortam oluşturul-

116 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 100.

117 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 103.

118 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 106.

119 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 107.

120 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 108.

121 Macit, *a.g.e.*, s. 126.

122 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 104.

123 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 107.

124 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 110.

125 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 121.

126 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 91.

127 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 93.

maya ve bu değerlerle ilişki kurulabilecek somut deneyimlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

İlköğretim Din Kültür ve Ahlak Bilgisi 5. sınıf ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında “Mehmet’le Ertuğrul’un Sohbeti”¹²⁸ etkinliği ile “...Ramazan ayında yakınlarımız, komşularımız, dost ve arkadaşlarımız iftar yemeğine davet edilir. Böylece dostluk ve akrabalık bağları kuvvetlenir. Yoksul ve kimsesiz insanlar unutulmayıp iftara davet edilir. Yardıma muhtaç insanlara zekât ve fitre gibi yardımlar yapılır. Bunlar, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygularını geliştirir” ifadeleriyle paylaşmanın birey ve toplum için bir ihtiyaç ve erdem olduğu ve Ramazan ayının sevinç ve heyecanla yaşanması gerektiği kazandırılmaya çalışılmıştır. “Gönül Huzuru”¹²⁹ örneğinde ise hasta olanları ziyaret etmeyle ilgili öğrencinin kendi yaşamında bıraktığı izler ve hasta arkadaşını ziyaret etmesi sonucunda hissettiği huzur aktarılarak hastaları ziyaret etmenin önemi öğrencinin somut deneyimlerinden yararlanılarak sunulmuştur.

İlköğretim 7. sınıf Din Kültür ve Ahlak Bilgisi ders kitabı “ahlak” öğrenme alanında; “Başkalarıyla İyi İlişkiler Kurmak”¹³⁰ okuma metninde; İslam’ın güzel ahlak olarak ifade edilebileceği ve güzel ahlakında; “sana darılan, seninle ilişkiyi kesen kimse ile barışmandır, sana vermeyene vermemdir, sana eziyet edeni hoş görüp affettendir” örnekleri verilerek Allah’ın sevgili kulu olmak, Allah’ın yarattıklarını, iyisi ve kötüsüyle, hastası ve engellisiyle, bitkisi ve hayvanıyla yani her şeyiyle sevmekle olacağı, hiç kimseyi hor görmemek, herkese Allah için iyi davranmak gerektiği üzerinde durularak ahlaki tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olmaları kazandırılmaya çalışılmıştır. “Mevlana, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal’dan Sözler”¹³¹ isimli okuma metninde ise; sevgi, saygı, şefkat, sabır, şükür, doğruluk, dürüstlük, kardeşlik, dostluk, ahde vefa, alçakgönüllülük, adaletli olmak, sözünde durmak, emanete riayet etmek, savurganlıktan kaçınmak, insanlara iyi davranmak ve güzel söz söylemek vb. gibi İslam’da övülen bazı ahlaki tutum ve davranışların birey ve toplum hayatındaki önemi kültürel bağlamda örnek deyişlerle aktarılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Cumhuriyet dönemi boyunca örgün eğitim kurumlarında uygulanan öğretim programlarındaki “Din Bilgisi”, “Ahlak Dersleri” ve daha sonra “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersleri ahlak eğitimi alanında önemli bir yere sahiptir. Bu derslerle ahlakın dinle ve milli değerlerle ilişkisi, dinin ahlaklı ol-

128 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 100.

129 Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 106.

130 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 104.

131 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 121.

maya sağlayabileceği katkılar doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilmiştir. Öğrencilerin din-ahlak ilişkisini kurabilmeleri, kişisel gelişim ve toplumsal barış için millî, ahlaki ve dinî değerlerin önemini anlayabilmeleri, hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, dürüst ve güvenilir bireyler olmayı, affetmeyi ve bağışlamayı öğrenebilmeleri, dini ve ahlaki kavramları anlayabilmeleri, din ve güzel ahlak hakkında bilgi sahibi olabilmeleri, güzel söz söylemeleri ve güzel davranışlarda bulunabilmeleri, ahlaki davranışları tanıyabilmeleri, sorumluluk ve bilinçle hareket edebilmeleri genelde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin özelde ise ahlak öğrenme alanının amaçlarındandır. Ayrıca bu ders ve “ahlak” öğrenme alanlarıyla, öğrencilerin aktif şekilde din ve ahlak hakkında öğrenirken problem çözmeyi, çözümlerini ve düşüncelerini paylaşmayı, açıklamayı ve savunmayı, din ve ahlaki hem kendi içinde hem de başka alanlarla ilişkilendirmeyi başarmaları hedeflenmektedir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları; içerik seçimi ve düzenlenmesi bakımından, bireysel öğrenmeye olanak sağlaması noktasında, öğrenciler için gerekli kısımların vurgularının yapılması açısından yeterli bulunmuştur. İncelenen ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarının içeriği, öğretim programındaki kazanımları yeterince gerçekleştirebilecek düzeydedir. İçeriğin sunumunda öğretim stratejileri ve yöntemleri uygun kullanılmakla birlikte yöntemlerin rehberliği alt düzeydedir. Öğrencilerin daha etkin katılımını sağlayacak beyin fırtınası, soru-yanıt, drama, rol oynama vb. yöntemlere ve tekniklere yeterince yer verilmemiştir. Ayrıca, etkinliklerde “çoklu zekâ” kuramından yeterince yararlanılmadığı tespit edilmiştir.

“Ahlak” öğrenme alanı ünitelerinin ve konularının sunumu sırasında, soyut kavramların somutlaştırılarak anlatıldığı belirlenmiştir. “Ahlak” öğrenme alanlarında sade ve anlaşılır bir dil kullanıldığı ve konularda geçen bilinmeyen kelimelerin konu içerisinde açıklandığı tespit edilmiştir. Cümleler her sınıfın kendi seviyesine uygun, açık ve anlaşılır olarak verilmiştir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarında bazı konulardaki satır sayıları olması gerekenden fazla olduğu tespit edilmiştir. Örneğin 4 ve 5. sınıflarda bir sayfada en fazla yirmi satır bulunması gerekirken,¹³² 4. ve 5. sınıf ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarında bir sayfadaki satır sayısının otuzu bulduğu belirlenmiştir.¹³³

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarında kavram haritalarına yeterince yer verilmemiştir. Konunun bir bü-

132 Tosun, Doğan ve Korkmaz, *a.g.e.*, s. 38.

133 Demirtaş-Özdemir, *a.g.e.*, s. 96; Baştürk ve Özdemir, *a.g.e.*, s. 98, 101, 103.

tün olarak algılanması ve konular arasındaki bağlantıların görsel olarak ortaya konulması için kavram haritalarının kullanılması önemlidir. “Ahlak” öğrenme alanları incelediğinde ders kitaplarında bu hususun göz ardı edildiği belirlenmiştir. Bu anlamda “ahlak” öğrenme alanında öğrencilerin araştırma, sorgulama, problem çözme ve karar verme süreçlerine katılımlarını sağlayacak etkinliklere ve işbirlikçi öğrenme stratejilerine daha fazla yer verilmesi gerekir.

“Ahlak” öğrenme alanlarında yer alan konular hakkında, temel kaynaklardan yararlanılmıştır. “Ahlak” öğrenme alanı ile ilgili ayetlerin ve hadislerin seçiminin, açıklamasının, yorumunun ve amaçlara yönelik olarak sunumunun, ayetlerin ve hadislerin konulara dağılımının dengeli ve düzenli yapıldığı, verilen ayetlerde ve hadislerde öğrenciye verilmek istenen mesajları ve kazanımları yansıtıcı nitelikte olmalarına dikkat edildiği, konuyu ve amaçları yansıtan ayetlere ve hadislerle yer verildiği tespit edilmiştir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarındaki konuların öğrenciler tarafından kavranmasını kolaylaştırmak için içeriğin sunumunda ve örneklerle desteklenmesinde ayetlere ve hadislerle sıkça başvurulmuştur. Ancak, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Kılavuzu’nda ayetlerin kullanımı ile ilgili ders işleniş örneklerine ve etkinliklerine yer verilmesine rağmen ders kitaplarında çoğunlukla ayetlerin anlatılması tercih edilmiştir. Ayetler ve hadisler derste öğrencileri aktif kılacak biçimde etkinlik içerisinde kullanılmamıştır. Ayetlerde geçen anlaşılması zor kavramlar çoğunlukla anlaşılır kılınmış, bazı ayetlerle ve hadislerle ilgili olarak öğrencilerin yorumları alınmaya çalışılmıştır.

İlköğretim 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanında sadece bir tane okuma metnine yer verilmesi, 8. sınıf ders kitabında ise herhangi bir okuma metnine yer verilmemesi eksiklik olarak sayılabilecek hususlardandır. Özellikle “ahlak” öğrenme alanında örnek olayların ve okuma metinlerinin önemi büyüktür. Ancak, ahlak öğrenme alanında örnek olaylara ve hikâyelere yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Oysa örnek olaylara ve okuma metinlerine daha çok yer verilerek “ahlak” öğrenme alanlarıyla ilgili kazanımlarının gerçekleşmesine katkı sağlanabilir. Öğrencilerin öğrendiklerinin yaşanılabilir olduğunu görmeleri ve örnek almaları önemlidir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarındaki konular, öğrencilerin günlük yaşantısında yararlanabileceği şekilde ifade edilmeye çalışılmış, öğrencilerin yakın çevrelerinden örnekleri sınıfta tartışmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bazı konuları destekler mahiyette okuma metinlerine ve tarihi örneklerle yer verilmiştir. Ancak bu örneklerin sayısının yeterli olmadığı gibi ünitelere ve sınıflara dağılımında da orantısızlık söz konusudur. Yine bazı okuma metinleri sadece aktarılmış, öğrencilere

bu okuma metinleri üzerinde değerlendirme yapmalarına yönelik etkinliklere yer verilmemiştir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları içerisinde yer verilen okuma metinleri, ifade edilen hususlar dışında genel olarak ilgili kazanımların edinilmesine katkı sağladığı, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşıladığı ve seviyelerine uygun olduğu ileri sürülebilir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları “ahlak” öğrenme alanlarının incelenmesine dayanılarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları, içerik bakımından tekrar gözden geçirilerek özellikle içeriğin, kazanımları gerçekleştirmeye dönük olması, örneklerle desteklenmesi ve öğrencinin aktif rol alarak öğrenmesini kolaylaştırması açısından zenginleştirilmesinde yarar vardır.
2. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları görsel unsurlar bakımından öğretimi destekleyici ve öğrencinin daha çok ilgisini çekici hale getirilmelidir.
3. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanlarındaki bir sayfada bulunması gereken satır sayıları, tekrar gözden geçirilmeli, sınıf seviyelerinin standardına uygun hale getirilmelidir.
4. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanlarında yer alan cümleler; basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta doğru sıralanmalı, öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınmalıdır.
5. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları, öğrencilerin gelişim düzeyine uygun ve metin içeriği ile uyumlu resimler, şekiller ve grafikler ile desteklenmelidir. Resim, şekil ve grafiklerin altında öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun açıklamalara yer verilmelidir. Ders kitapları öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracak ve motivasyonunu yükseltecek resim, fotoğraf, şekil gibi görsel öğeler bakımından zenginleştirilmelidir.
6. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanları okuma metinlerinde, öğrencilere kazandırılmak istenilen değerler ile kavramlar iyi tespit edilerek, öğrencilerin ilgisini çeken, okumaya özendiren, uzunluk bakımından öğrenci düzeyine uygun olan ve günlük yaşam ile ilişkili olarak onları düşünmeye, araştırmaya, tartışmaya yönelten okuma metinleri seçilmeli ve ders kitaplarında bu okuma metinlerine yer verilmelidir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” öğrenme alanlarıyla ilgili ünitelere bir bütün olarak bakıldığında; konuların ele alınış ve sunulmuş biçimi, verilen örnekler, tartışma soruları, değerlendirme, yorumlama ve düşünme etkinlikleri; objektif, birleştirici ve bütünleştirici bir tarzda verildiği söylenebilir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının “ahlak” alanları; içerik, öğrenilebilirlik, temel kaynaklar ve okuma metinlerinin içerik analizi neticesinde genel olarak iyi hazırlandığı ve başarılı olduğu ifade edilebilir. Belirtilen eksikliklerin hazırlanacak ders kitaplarında giderilmesinin ders kitaplarının işlevsel değerini artıracığı ve eğitsel önemini daha belirgin hale getireceği düşünülmektedir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının niteliğinin geliştirilmesi amacıyla; öğrencilerin, öğretmenlerin ve alan eğitimcilerinin görüşleriyle benzer araştırma çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisi*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1995.
- Altaş, Nurullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-8*, Sevgi Yayınları, Ankara, 2011.
- Aybar, Fatma Betül, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Ayhan, Halis, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Baştürk, Ayhan ve Özdemir, Murat, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-4*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011.
- Baştürk, Ayhan ve Özdemir, Murat, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahib-i Buhari*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Demirtaş, Kenan ve Özdemir, Murat, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-7*, İlke Basım Yayım Dağıtım Gazetecilik San. ve Tic. Ltd. Tic., Ankara, 2011.
- Diler, Hatice, *İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2001.
- Doğan, Recai ve Tosun, Cemal, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 2. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Ebu Davut, Muhammed b. Eş’as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davut*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Eşsiz, Muhittin, “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış*”, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Uygulama Örneği (Ankara Modeli)*, Din Öğretim Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Dizisi-2, MEB. Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 33-39.

Ev, Halit, “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Yapılandırmacı Öğrenme-İmkân ve Sınırlılıklar*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, Yıl: 2010, ss. 111-137.

Ev, Halit, “*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hakkında Bir Değerlendirme*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, Yıl: 2010, ss. 139-167.

Gökdere, Murat ve Keleş, Esra, *Öğretmen ve Öğrencilerin Fen Bilgisi Ders Kitaplarını Kullanma Düzeyleri Üzerinde Müfredat Değişikliğinin Etkisi*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:161, Kış 2004; http://dhgm.meb.gov.tr/yayinlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/161/gokdere-keles.htm, Erişim tarihi 10.09.2012.

Kahraman, Serpil, *Lise II. Sınıfta Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Form ve Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2003.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 14. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.

Kaymakcan, Recep, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık*, Değerler Eğitim Merkezi, İstanbul, 2009.

Kesgin, Safiye, “*Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52: 1 (2011), ss. 209-238

Kılıç, Abdurrahman ve Seven, Serdal, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002.

Kızılabdullah, Yıldız, *Yapılandırıcılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Macit, Sadullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-6*, Bisiklet Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB. Yayınları, Ankara, 2006.

Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB. Yayınları, Ankara, 2010.

Milli Eğitim Bakanlığı, *II. Milli Eğitim Şurası*, 15 - 21 Şubat 1943. <http://www.ttkb.meb.gov.tr>, Erişim tarihi 12.06.2012.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000, Sayı:2517.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi*, Mart 1982, Sayı: 2109.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi*, Temmuz 1995, Sayı: 2434.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri, *Sahib-i Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992

Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmet b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesai*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Okumuşlar, Muhittin, *Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Eğitimi*, Yediveren Kitap, Konya, 2008.

Özden, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, 6. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003.

Soyyığıtoğlu, Muradiye, *Yapılandırmacı Eğitim Anlayışı Işığında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi IV. Sınıf Müfredatında (2007) Yer Alan "Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyoruz, Temiz Olalım, Kur'an-ı Kerimi Tanıyalım" Ünitelerinin İşleniş*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Şahin, Kamil, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Ders Kitabı İnceleme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi (Muğla İl Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Tosun, Cemal, Doğan, Recai ve Korkmaz, Ayşe, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Ed. Leyla Küçükahmet, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

Tosunoğlu, Mesiha, Arslan, Metin ve Karakuş, İdris, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Anıtepe Yayıncılık, Ankara, 2001.

Weinbrenner, Peter, *"Methodologies of Textbook Analysis Used To Date"*, *History and Social Studies: Methodologies of Textbook Analysis*, Ed.H. Bourdillon, Swets and Zeitlinger, Amsterdam, 1992.

Yanpar Şahin, Tuğba ve Yıldırım, Soner, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999.

Yazıcıoğlu, Yahşi ve Erdoğan, Samiye, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.

Yurdakul, Bünyamin, *"Yapılandırmacılık"*, *Eğitimde Yeni Yönelimler*, Ed. Özcan Demirel, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 39-65.

Zengin, Mahmut, *"Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Eğitimi"*, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Ed. Mustafa Köylü, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 103-134.